

Andrzej Stanisław Wróbel
(Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim
Oddział w Tomaszowie Mazowieckim)

Tomaszowska organizacja PPS w kampaniach wyborczych do samorządu miejskiego i parlamentu w latach 1919–1939

Polska Partia Socjalistyczna (dalej: PPS) powstała na Zjeździe w Paryżu w 1892 r. pod wpływem wielkich prądów emancypacyjnych i rewolucyjnych oraz dążeń narodowowyzwoleńczych i aspiracji politycznej polskiej klasy robotniczej. Zamknęła zaś swoją działalność na Kongresie Zjednoczeniowym w 1948 r. W czasie swego istnienia uczestniczyła w życiu społeczno-politycznym kraju i współtworzyła jego dzieje najnowsze. Polski ruch socjalistyczny w dwudziestoleciu międzywojennym był ważną częścią polskiej kultury politycznej. Było to wynikiem jego przeszłości, kiedy to podejmował konsekwentną walkę o niepodległość Polski. Znaczący był także fakt udziału socjalistów w rządach parlamentarno-demokratycznych w latach 1918–1926, a później ich zasługi zmierzające do utrzymania tego kształtu¹.

Tomaszowska organizacja PPS, decyzją Wydziału Organizacyjno-Agitacyjnego Centralnego Komitetu Robotniczego, weszła od lutego 1919 r. w skład okręgu Łódź-Podmiejska. Należała do najliczniejszych organizacji w jego obrębie. Pod koniec 1921 r. w Tomaszowie Mazowieckim został utworzony Komitet Powiatowy PPS. Po pewnym czasie

¹ O PPS powstała bogata literatura. Zob. m.in.: B. Głowacki, *Polityka Polskiej Partii Socjalistycznej 1929–1935*, Warszawa 1979; J. Hozler, *Polska Partia Socjalistyczna w latach 1917–1919*, Warszawa 1962; W. Suleja, *Polska Partia Socjalistyczna 1892–1948. Zarys dziejów*, Warszawa 1988; R. Szwed, *Samorząd terytorialny w polityce i działalności PPS 1918–1939*, Łódź 1989; J. Tomicki, *Polska Partia Socjalistyczna 1892–1948*, Warszawa 1983; A. Tymaniecka, *Polityka Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1924–1939*, Warszawa 1969; K. Więch, *Polska Partia Socjalistyczna 1918–1921*, Warszawa 1978; idem, *PPS w pierwszych latach parlamentaryzmu 1921–1923*, Warszawa 1987.

organizacja została włączona do organizacji piotrkowskiej². PPS budowała swe organizacje zawodowe, zdobywając rozległe wpływy wśród proletariatu. Zdobyła też znaczną pozycję w samorządzie miejskim i w Kasie Chorych³.

Kampanie wyborcze do samorządu i parlamentu stanowiły jedno z najważniejszych, a zważywszy na ich powtarzalność, również stałych wydarzeń w życiu politycznym tomaszowskiej PPS. Były możliwością sprawdzenia wpływów i oddziaływania idei socjalistycznej w społeczeństwie. Dla tomaszowskich socjalistów wybory miały tym większe znaczenie, iż pozwalały w czasie kampanii wyborczej na częstszą niż zwykle współpracę i kontakty z działaczami PPS szczebla okręgowego i centralnego⁴.

Działalność samorządu miejskiego opierała się o dekret o samorządzie miejskim i samorządzie powiatowym w byłym zaborze rosyjskim z 4 lutego 1919 r.⁵. Jego postanowienia miały obowiązywać na obszarach byłego Królestwa Polskiego do czasu wydania przez sejm ustawy o samorządzie. Dekret ten określał społeczność miejską jako „gminę miejską”, będącą samorządną jednostką terytorialną, posiadającą osobowość publiczno-prawną. Uwzględniając przepisy dekretu z dnia 13 grudnia 1918 r., zawierające demokratyczną ordynację wyborczą, do członków gminy zaliczono osoby mające obywatelstwo polskie i zamieszkujące w danym mieście co najmniej 6 miesięcy. Dekret precyzował kompetencje rady miejskiej oraz zakres działania gminy. Organem uchwałodawczym i kontrolującym była rada miejska, do której kompetencji należało m.in.: zarządzanie majątkiem gminy miejskiej, zaciąganie pożyczek, lokowanie kapitałów, uchwalanie rocznego budżetu i jego zmian, uchwalanie na rzecz gminy opłat, podatków i monopoli. Rada miała być wybierana na 3 lata. Dekret określał strukturę organizacyjną rad miejskich i magistratów. Na jego czele stał prezydent i jego zastępca w miastach wydzie-

² M.J. Małagocki, *Ruch socjalistyczny w Tomaszowie Mazowieckim w latach 1918–1939*, mps. pracy magisterskiej napisanej na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Nartowicz-Kot, Łódź 2007, s. 10.

³ B. Wachowska, *Główne partie polityczne*, [w:] *Tomaszów Mazowiecki. Dzieje miasta*, red. B. Wachowska, Warszawa – Łódź 1980, s. 295.

⁴ M.J. Małagocki, *op. cit.*, s. 68.

⁵ Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919, nr 13, poz. 140 i 141; S. Wójcik, *Samorząd terytorialny w Polsce w XX wieku. Myśl samorządowa historia i współczesność*, Lublin 1999, s. 135.

lonych, w pozostałych – burmistrz i jego zastępcę. Do zarządów wchodził także ławnicy w liczbie 10% wszystkich radnych⁶.

Uchwalona 17 marca 1921 r. Konstytucja wyznaczyła samorządowi terytorialnemu rozległy zakres działania i zapewniła mu daleko idącą samodzielność.

Pierwsze wybory do rad miejskich w niepodległej Polsce zostały przeprowadzone na podstawie *Dekretu z dnia 13 grudnia 1918 roku o wyborach do Rad Miejskich na terenie byłego Królestwa Kongresowego*⁷. Socjaliści przypisywali autorstwo tej ustawy, znanemu działaczowi PPS Jędrzejowi Moraczewskiemu⁸.

W Tomaszowie Mazowieckim wybory do Rady Miejskiej odbyły się 9 marca 1919 r.⁹ w godz. 6⁰⁰–22⁰⁰. O wyborach zawiadamiano mieszkańców za pomocą bębna. Na 33 300 mieszkańców było 12 378 osób uprawnionych do głosowania. Z tej liczby w głosowaniu wzięło udział 11 205 osób, czyli 33,6% ogółu ludności, a 90,5% uprawnionych do głosowania¹⁰.

Tabela nr 1. Wybory 9 marca 1919 r.

Lp.	Numer listy	Nazwa organizacji	Liczba kandydatów z listy	Ilość oddanych głosów	Liczba wybranych radnych	Liczba wybranych zastępców radnych
1	I	Bund	6	2037	5	1
2	II		6	208	0	0
3	III	Lewica	9	752	2	1
4	IV		6	110	0	0
5	V		5	271	0	0
6	VI		9	110	0	0
7	VII	Syjniści	10	719	2	1
8	VIII	NZR	34	3875	11	6
9	X	PPS	20	2810	8	5
10	XI		8	313	0	0
	Razem:		113	11 205	28	14

Źródło: APTM, *AmT*, sygn. III/154.

⁶ R. Szwed, *Polska Partia Socjalistyczna w wyborach samorządów terytorialnych w latach 1919–1939*, Częstochowa 1993, s. 10.

⁷ Dziennik Praw Państwa Polskiego 1918, nr 20.

⁸ R. Szwed, *Polska...*, s. 23.

⁹ Pierwotnie wybory wyznaczone były na 18 stycznia 1919 r., Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim Oddział w Tomaszowie Mazowieckim (dalej: APTM), *Akta miasta Tomaszowa* (dalej: *AmT*), sygn. III/175.

¹⁰ APTM, *AmT*, sygn. III/154.

Ogółem w wyborach kandydowało 113 osób¹¹. Spośród 10 list najczęściej pretendentów wystawił Narodowy Związek Robotniczy (dalej: NZR) – 34 i PPS – 20¹². Z ramienia PPS kandydowali: Kazimierz Petrykowski, Stanisław Gruszczyński, Wojciech Kamiński, Hieronim Eberle, Antoni Lasota, Karol Kotarski, Roman Nowak, Franciszek Cierpikowski, Józef Stachlewski, Władysław Klepacki, Franciszek Lambert, Jan Dużyński, Władysław Wojtaszek, Władysław Wieteski, Antoni Deka, Czesław Huzar, Ignacy Rudnicki, Jan Drajling, Józef Turski oraz Bolesław Akerman¹³.

Z tabeli nr 1 wynika, że najczęściej głosów oddano na: NZR – 3875, PPS – 2810 i Bund – 2037. W wyniku wyborów listy nr II, IV, V, VI i XI nie uzyskały żadnego mandatu radnego. Do rady weszli przedstawiciele pięciu list wyborczych. Na 28 radnych i 14 zastępców najczęściej pochodziło z listy nr VIII – NZR – 11 radnych i 6 zastępców. Z listy nr 10 – PPS – 8 radnych i 5 zastępców. Na trzecim miejscu znalazła się frakcja Bundu z 5 radnymi i 1 zastępcą. Po 2 radnych i 1 zastępcy uzyskały listy nr III i VII¹⁴. Z ramienia PPS w Radzie Miejskiej zasiedli: K. Petrykowski, S. Gruszczyński, W. Kamiński, H. Eberle, A. Lasota, K. Kotarski, R. Nowak i F. Cierpikowski¹⁵. W radzie zasiadała tylko jedna kobieta, dwie osoby duchowne oraz jeden lekarz. Najwięcej było robotników, tkaczy i ślusarzy¹⁶.

W nowo wybranej Radzie Miejskiej ścierały się głównie dwie siły polityczne: NZR oraz socjaliści. Wybory te nie przyniosły bowiem zdecydowanego zwycięstwa żadnej ze stron, a raczej dały względną równowagę. Tylko sojusze polityczne z radnymi z innych ugrupowań zapewniały przewagę jednej ze stron. W walce tej sprytniejsi okazali się radni z PPS. Stanowisko prezydenta, wiceprezydenta oraz dwóch z trzech ławników sprawowali przedstawiciele PPS. Także przedstawiciele tej partii sprawowali funkcję przewodniczącego i zastępcy przewodniczącego Rady Miejskiej¹⁷.

¹¹ *Ibidem*, *Zbiór Plakatów i Druków Ulotnych* (dalej: ZPiDU), sygn. 2410.

¹² *Ibidem*, *AmT*, sygn. III/154.

¹³ *Ibidem*, sygn. III/45a, k.321; ZPiDu, sygn. 2410.

¹⁴ A. Wróbel, *Władze miasta Tomaszowa Mazowieckiego w pierwszych latach niepodległości (1918–1921)*, [w:] *Drogi do niepodległości. Materiały z sesji naukowej z okazji 80 rocznicy Odzyskania Niepodległości przez Polskę 6 listopada 1998*, red. P. Zawilski, Tomaszów Mazowiecki 1998, s. 72.

¹⁵ APTM, *AmT*, sygn. 283, k. 10.

¹⁶ A. Wróbel, *Władze miasta Tomaszowa Mazowieckiego w pierwszych...*, s. 73.

¹⁷ R. Szwed, *Polska...*, s. 27.

Destrukcyjna działalność NZR, która bojkotując prace samorządu, nie uczestniczyła w posiedzeniach rady, a w konsekwencji złożenie mandatów przez 10 radnych tego ugrupowania, spowodowało, iż 4 marca 1921 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (dalej: MSW) rozwiązało Radę Miejską w Tomaszowie Mazowieckim¹⁸.

Nowe wybory odbyły się 22 maja 1921 r. Wcześniej, bo 4 kwietnia, powołano na przewodniczącego Głównego Komitetu Wyborczego sędziego Sądu Pokoju – Kazimierza Bilewicza. Jednym z czterech członków tego Komitetu został mianowany K. Kotarski. W składzie wyborczej komisji obwodowej znaleźli się m.in. członkowie PPS: Leon Lasota, Gustaw Wajman, Kazimierz Kubiczek, Cz. Huzar, F. Cierpikowski, W. Kamiński, R. Nowak i Antoni Michalczyk¹⁹.

Tomaszowska PPS szła do tych wyborów z hasłami pomocy najbiedniejszym. W odezwie piotrkowskiej Okręgowego Komitetu Robotniczego *Do wyborców klasy panującej miasta Tomaszowa* pisano o bezpłatnym szkolnictwie czy ochronie zdrowia i lekarstwach. Poruszono również kwestię *powiększenia liczby przytułków, aby mogły pomieścić się wszystkie sieroty, kaleki i bezdomni starcy*. Zapewniano wyborców o potrzebie zlikwidowania bezrobocia oraz pomocy tym, którzy jej potrzebują. Pieniądze na wszystkie te działania powinny – pisano w odezwie – pochodzić z podatków nakładanych na bogatych. W broszurce atakowano także „fabrykanckich sługusów” – rozbijaczy robotniczych z listy nr 4, czyli Narodową Partię Robotniczą (dalej: NPR) i Mieszczaństwo. Tradycyjnie już zapewniano elektorat, iż tylko PPS gwarantuje ochronę klasy robotniczej. Na koniec apelowano: *jeśli jesteś bezpartyjnym czy uczciwym narodowcem, czy pracujesz w fabryce, a tym bardziej jeśli jesteś bezrobotnym głosuj na listę nr 1*²⁰.

PPS wystawiło 30 kandydatów: K. Kotarski, M. Dietrich, Cz. Huzar, H. Eberle, F. Lambert, B. Akerman, S. Zakrzewski, K. Kubiczek, F. Cierpikowski, Tomasz Królikowski, R. Nowak, Aleksander Majda, A. Michalczyk, Izabela Barańska, Ignacy Rudziński, Konrad Karolczak, G. Wajman, Apolinary Surgot, Helena Orzelska, Ignacy Olczyk, Adolf Pyszal, Bronisław Kiepel, Wincenty Dziurawicz, Feliks Haak, Józef Olejnik, Gustaw Jaśkowski, Ignacy Malej, Józef Kozarek, Anto-

¹⁸ A. Wróbel, *Władze miasta Tomaszowa Mazowieckiego w okresie niepodległego państwa polskiego 1918–1939*, „Rocznik Łódzki” 2007, t. 54, s. 217.

¹⁹ APTM, *AmT*, sygn. III/478, k. 79.

²⁰ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), *PPS Centralny Komitet Wykonawczy*, sygn. 114, s. 1.

ni Zakrzewski, Antoni Sierpiński. Meżami zaufania listy PPS byli: Feliks Woźniak i Kazimierz Tarczyński²¹.

Tym razem zdecydowane zwycięstwo odniosły stronnictwa prawicowe. Ugrupowania socjalistyczne rządzące w mieście w poprzedniej kadencji doznały dotkliwej porażki. Świadczyło to o przesunięciu nastrojów w społeczeństwie ku prawicy. Na 9178 głosów, które oddali tomaszowianie, lista PPS uzyskała zaledwie 1008, co dało zaledwie 9% wszystkich oddanych głosów. Dało to tej partii zaledwie trzy mandaty radnego dla M. Dietricha, K. Kotarskiego i S. Zakrzewskiego²². W tej kadencji PPS była w opozycji.

Decyzją MSW z 27 sierpnia 1927 r. rozwiązano Radę Miejską i polecono prezydentowi miasta przeprowadzenie nowych wyborów²³, w których PPS wystawiła wspólną listę z klasowymi związkami zawodowymi. Znalazło się na niej 26 kandydatów, w tym 2 kobiety. Na liście obecni byli także, choć w znikomym procencie, urzędnicy, nauczyciel oraz inżynier. Tak przeważająca liczba robotników kandydujących do Rady Miejskiej wynikała oczywiście z charakteru proletariackiego partii, robotniczego elektoratu, struktury zawodowej ludności Tomaszowa. Tomaszów miał bowiem wówczas charakter wybitnie przemysłowy.

Wybory odbyły się 23 października 1927 r. Zwycięstwo odniosła PPS, uzyskując 3204 głosy, tj. 20% wszystkich oddanych głosów. Wynik ten sprawił, że w radzie zasiadło 6 osób z listy PPS i klasowych związków zawodowych: H. Eberle, K. Kotarski, A. Dzieciółowski, W. Gurman, F. Cierpikowski oraz A. Müller. Radnymi z ramienia Niemieckiej Socjalistycznej Partii Pracy zostali Alfred Wegi i Jan Gallert²⁴. W Radzie Miejskiej stworzyli z jednym przedstawicielem Bundu jedną frakcję socjalistyczną. W zwycięstwie PPS nie przeszkodziła kampania oszczerstw przeciwko niej i jej działaczom. Przyczyniła się do tego walnie bardzo aktywna i prowadzona na szeroką skalę kampania wyborcza tomaszowskich socjalistów. Komitet Miejski (dalej: KM) PPS organizował wiece przedwyborcze, wydawał pisma „Proletariat”, „Pod Sąd Robotniczy”, „Walka”. Na zebraniach przedwyborczych w Tomaszowie przemawiali m.in.: poseł Zygmunt Zaremba z Warszawy, prezydenci Piotrkowa Trybunalskiego Kazimierz Szmidt i Kutna S. Gruszczyński.

²¹ APTM, *AmT*, sygn. III/422, k. 24–25.

²² *Ibidem*, k. 76.

²³ A. Wróbel, *Władze miasta Tomaszowa Mazowieckiego w okresie...*, s. 220.

²⁴ M.J. Małagocki, *op. cit.*, s. 73.

Tabela nr 2. Skład listy wyborczej PPS i klasowe związki zawodowe

Lp.	Nazwisko i Imię	Wiek	Zawód
1	Kotarski Karol	50	tkacz
2	Dzięciolowski Alfons	35	nauczyciel
3	Müller Albert	45	tkacz
4	Zakrzewski Stanisław	35	tkacz
5	Eberle Hieronim	40	robotnik
6	Gurman Włodzimierz	40	urzędnik
7	Cierpikowski Franciszek	66	elektrotechnik
8	Wajman Gustaw	35	przedzalnik
9	Michalczyk Antoni	54	przedzalnik
10	Kamiński Wojciech	43	urzędnik
11	Jaśkowski Augustyn	46	tkacz
12	Cygański Władysław	36	robotnik
13	Kotarski Marian	26	urzędnik
14	Dulewicz Konstanty	28	robotnik
15	Turkiewicz Kazimierz	43	urzędnik
16	Szymański Mieczysław	25	elektromonter
17	Chrzaszcz Józef	40	tkacz
18	Orzelska Helena	36	robotnik
19	Wenecki Michał	55	tkacz
20	Szymczak Józef	36	tkacz
21	Chrzanowski Józef	45	tkacz
22	Błażejowski Władysław	32	robotnik
23	Woźniak Feliks	36	robotnik
24	Woicka Marianna	28	robotnik
25	Sej Jan	26	cieśla
26	Dworczak Józef	31	robotnik

Źródło: APTM, *AmT*, sygn. III/963, k. 39.

Kolejne wybory do Rady Miejskiej odbyły się 27 maja 1934 r. Socjaliści poszli w nich we wspólnym bloku z socjalistami żydowskimi oraz związkami klasowymi. Lista PPS, Bundu i klasowych związków zawodowych uzyskała 3578 głosów, co pozwoliło jej na otrzymanie 14 mandatów. Radnymi PPS zostali: Antoni Deka, Alfred Hendler, Antoni Bonifacy Kurcke, Telesfor Michalczyk, Ignacy Olczyk, Antoni Ronnek, Roch Ślażyński, Stefan Bolesław Wilczak, Jan Zys, W. Kamiński, K. Kotarski oraz Waclaw Smulski. Zastępcami zostali: Konstanty Krupa, Antoni Michalczyk, Hieronim Adamski, Stefania Giernadowska, A. Lasota, Antoni Kabała i F. Cierpikowski²⁵. Wyniki wyborów były dla PPS na ogół korzystne.

²⁵ APTM, *AmT*, sygn. III/1910, k. 213, 216, 222–224, 226, 228–231, 236, 238, 243, 245, 246; *ibidem*, sygn. III/1818, k. 146; *ibidem*, sygn. III/1819, k. 2, 4.

Ostatnie przed drugą wojną światową wybory do Rady Miejskiej odbyły się 23 kwietnia 1939 r. W trakcie kampanii wyborczej przedstawiciele PPS i klasowych związków zawodowych wskazywali, że walczyć będą o demokratyczny samorząd oraz o rozszerzenie opieki społecznej. Przedstawiciele PPS w samorządzie mieli zabiegać o stworzenie odpowiedniej liczby miejsc pracy, by bezrobotni mogli zarabiać w trakcie robót sezonowych. Walczyć mieli o odpowiedni poziom służby zdrowia, szkolnictwa. Kampanię cechowała duża ilość zebrań i zgromadzeń publicznych²⁶.

PPS zarejestrowało listy we wszystkich 8 okręgach. Startując wspólnie z klasowymi związkami zawodowymi, uzyskały 12 na 32 mandaty i odniosły zwycięstwo. Radnymi zostali: H. Adamski, Bolesław Bykowski, Aleksander Goździk, A. Kabała, K. Kotarski, L. Lasota, Władysław Mazur, I. Olczyk, A. Ronek, W. Smulski, R. Ślęzyński, Roman Wójcik²⁷.

Udział KM PPS w wyborach samorządowych zajmował znaczące miejsce w jego działalności.

PPS była partią, dla której działalność parlamentarna stanowiła ważny element jej istnienia, do którego przywiązywała bardzo duże znaczenie. Walczyła o jak największe wpływy i poparcie w społeczeństwie. Tomaszowska PPS bardzo poważnie i z pełnym zaangażowaniem podchodziła do kolejnych kampanii wyborczych. Pierwsze wybory odbyły się 26 stycznia 1919 r.²⁸. Propagowany w Tomaszowie Mazowieckim program wyborczy był zgodny w swych założeniach z platformą wyborczą nakreśloną przez naczelne władze partii. PPS w tych wyborach szła pod hasłem *Tylko PPS wiernie i całkowicie bronić będzie w Sejmie i wszędzie interesów ludu biednego*. Zwracali uwagę na to, iż ten, *kto chce poprawy bytu ludu pracującego w mieście i na wsi, kto występuje przeciwko gwałtom i panowaniu burżuazji głosuje na PPS*²⁹.

Zainteresowanie w tych wyborach przez społeczeństwo Tomaszowa Mazowieckiego było stosunkowo małe. Na 15 214 osób umieszczonych na listach wyborczych oddano zaledwie 9652 głosy. Wynika z tego, że blisko 38% uprawnionych do głosowania nie skorzystało z tego prawa³⁰. Tak niska frekwencja wynikała z faktu, że w wyborach tych nie kandydował żaden działacz z Tomaszowa.

²⁶ M.J. Małagocki, *op. cit.*, s. 81.

²⁷ APTM, *AmT*, sygn. III/2254, k. 132–139.

²⁸ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914–1945*, Warszawa 2003, s. 46; J. Tomicki, *Polska Partia Socjalistyczna 1892–1948*, Warszawa 1983, s. 211.

²⁹ M.J. Małagocki, *op. cit.*, s. 84.

³⁰ APTM, *AmT*, sygn. III/154, k. 7.

Kolejne wybory parlamentarne zostały ogłoszone 18 sierpnia, a odbyły się w listopadzie 1922 r.: 5 do sejmu, a 12 do senatu³¹. Tomaszów Mazowiecki należał do łódzkiego 18 okręgu wyborczego, na który przypadało 5 mandatów poselskich. Został podzielony na 13 obwodów, w głosowaniu do obu izb parlamentu. Miejski Komitet Wyborczy stanowiło 16 osób. Z Tomaszowa na posła kandydowali: M. Dietrich i Cz. Huzar. Jako mieszkaniec Bełchatowa kandydował były tomaszowski radny H. Eberle. Na senatora kandydował zaś K. Kotarski³².

Program wyborczy PPS sformułowała Rada Naczelna w wydanej 3 września odezwie *Do Polskiego Ludu Pracującego*, w której zasadnicze punkty sprowadzały się do następujących postulatów: ludowy charakter rządów, skrócenie służby wojskowej do 8 miesięcy, utrzymanie 8-godzinnego dnia pracy, pomoc państwa dla chorych, niezdolnych do pracy i starców, państwowe ubezpieczenie dla bezrobotnych i małorolnych. Główny akcent położono w programie na utrzymanie i rozszerzenie ustawodawstwa socjalnego³³.

KM PPS pierwszy przedwyborczy wiec tej kampanii przeprowadził w niedzielę 10 września 1922 r. Z prasy wiemy, iż przemawiali na nim: Stanisław Fiszer z Piotrkowa Trybunalskiego, J. Turski i Cz. Huzar z Tomaszowa Mazowieckiego oraz Z. Zaremba z Warszawy³⁴. W następnych dniach odbywały się kolejne zebrania i wiece.

W całym województwie łódzkim wybory miały spokojny przebieg. W Tomaszowie Mazowieckim ponownie była wysoka absencja wyborcza. W 18 okręgu PPS odniosła 4 wynik, zaś w samym Tomaszowie 3 pozycję. Spośród wszystkich tomaszowian, jacy kandydowali w tych wyborach, jedynie Alfred Weggi z Bloku Mniejszości Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej został zastępcą posła. Również bardzo słaby wynik uzyskała PPS w wyborach do senatu³⁵.

Jesienią 1927 r. upływała 5-letnia kadencja sejmu wybranego w 1922 r. Z chwilą rozpisania nowych wyborów PPS skoncentrowała całą swą działalność na kampanii wyborczej. Program wyborczy socjalistów przygotowany został przez specjalną komisję z Mieczysławem Niedziałkowskim na czele. Zapowiedziano zdecydowaną walkę z próbami podważenia ustroju demokratycznego w Polsce. Podtrzymano

³¹ „Robotnik” 3 IX 1922, nr 240, s. 3.

³² AAN, PPS, sygn. 114, s. 21.

³³ L. Mroczka, *Łódzka organizacja Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1918–1926*, Łódź 1971, s. 129.

³⁴ „Robotnik” 14 IX 1922, nr 288, s. 3.

³⁵ B. Wachowska, *op. cit.*, s. 349.

opozycyjne stanowisko wobec rządów pomajowych. Program wyborczy powtarzał nadto podstawowe, ogólnodemokratyczne postulaty partii, takie jak: zapewnienie swobód demokratycznych i obywatelskich, zagwarantowanie praw socjalnych, walkę z bezrobociem, reformę rolną i systemu podatkowego, rozbudowę samorządu terytorialnego, autonomię dla mniejszości narodowych, demokratyzację oświaty czy wreszcie wykonanie ustawy o reformie rolnej i zreformowania w interesie mas ludowych systemu podatkowego³⁶.

W wyborach tych z Tomaszowa Mazowieckiego do sejmu kandydowali: K. Kotarski, Józef Giżycki, Reinhold Kalinc. K. Kotarski startował również do senatu.

Największy nacisk w działalności propagandowej położył Komitet Wyborczy PPS na szeroką akcję wiecowa. Wygłaszano liczne odczyty, zwoływano wiece, organizowano zebrania i masówki w Koluszkach, Komorowie, Ujeździe, Lubochni i Zawadzie³⁷.

Wybory do sejmu odbyły się 4 marca 1928 r. Tym razem PPS w Tomaszowie Mazowieckim uzyskała największą liczbę głosów. Tydzień później odbyły się wybory do senatu. Cieszyły się już mniejszym zainteresowaniem, choć podobnie wygrała w nich PPS. Jednak żaden kandydat z Tomaszowa Mazowieckiego na posła czy senatora nie uzyskał mandatu.

Ponieważ prezydent Ignacy Mościcki rozwiązał parlament, rozpisano w 1930 r. nowe wybory. Z tomaszowskich działaczy PPS kandydował jedynie K. Kotarski do senatu. Miasto zostało podzielone na 13 obwodów. Frekwencja wyborcza w Tomaszowie Mazowieckim wyniosła 77%. W wyborach tych Centrolew, w ramach którego startowała PPS, poniósł klęskę. Wyniki wyborów wywołały w szeregach PPS, w tym i w tomaszowskiej organizacji, duże rozczarowanie³⁸. Sejm wybrany w 1930 r. przetrwał całą kadencję. W tym czasie w kraju zaszły poważne zmiany. Przede wszystkim uchwalono nową konstytucję. Zmieniła się także ordynacja wyborcza do izb ustawodawczych.

Kolejne wybory odbyły się w 1935 r. PPS postanowiła je zbojkotować. Tomaszowska PPS, zgodnie z dyrektywą partyjną, nie brała udziału w wyborach, które odbyły się 8 września do sejmu, a 15 do

³⁶ M. Nartowicz-Kot, *Udział łódzkiej organizacji Polskiej Partii Socjalistycznej w wyborach do Sejmu i Senatu w roku 1928 i 1930*, „Rocznik Łódzki” 1993, t. XL, s. 236; J. Góral, R. Kotewicz, *Dwa wieki Tomaszowa Mazowieckiego Zarys dziejów miasta 1788–1990*, Tomaszów Mazowiecki 1992, s. 247.

³⁷ „Robotnik” 28 II 1928, nr 59, s. 2.

³⁸ M.J. Małagocki, *op. cit.*, s. 99.

senatu. Wynikiem tego bojkotu była niska frekwencja³⁹. Po wyborach zmieniła się sytuacja PPS. Po raz pierwszy nie miała reprezentacji w parlamencie.

Kolejne wybory odbyły się 6 listopada 1938 r. do sejmu, a 13 listopada do senatu. Również i w tych wyborach PPS nie wzięła udziału. W akcję przeciw wyborom parlamentarnym tomaszowska PPS, podobnie jak organizacje w innych miastach, specjalnie się nie angażowała⁴⁰.

Reasumując, PPS w kampaniach wyborczych w latach 1919, 1922, 1928 i 1930 należała do aktywnych uczestników sceny politycznej. Wybory w 1930 r. przyniosły jednak spore rozczarowanie. Lata 1935–1939 to drugi okres, kiedy PPS znajdowała się poza parlamentem. Spowodowało to skierowanie większych wysiłków na walkę w samorządzie miejskim.

Abstract

The PPS Tomaszow organization in the election campaigns for local government and parliament 1919–1939

The Polish Socialists Party (PPS) was established during the Paris Convention in 1892. PPS had closed its activity at the Unity Congress in 1948. During its existence, it actively participated in the socio-political life of the country. Polish socialist movement was an important part of Polish political culture.

The PPS Tomaszow organization entered since February 1919 in the District of Łódź-Suburbs. It was one of the largest organizations in its area. In 1921 a PPS District Committee was established in Tomaszów Mazowiecki. After some time, the organization was incorporated into the Piotrkow organization. PPS has expanded its professional organizations, gaining extensive influence among the proletariat. PPS also gained a considerable position in urban self-government.

The election campaigns for local government and parliament constituted one of the most important events in the political life of the PPS. The 1930 elections brought a lot of disappointment to the party. 1935–1939 is a long period when the PPS was out of parliament. This has led to greater efforts to fight for influence in urban self-government.

³⁹ *Ibidem*, s. 101.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 105.

Keywords: PPS, election campaign, local government, parliament
Słowa kluczowe: PPS, kampania wyborcza, samorząd miejski, parlament

Bibliografia

Archiwum Akt Nowych

- *PPS Centralny Komitet Wykonawczy.*

Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim Oddział w Tomaszowie Mazowieckim

- *Akta miasta Tomaszowa Mazowieckiego.*

- *Zbiór Plakatów i Druków Ulotnych.*

„Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1919, nr 13.

Głowacki B., *Polityka Polskiej Partii Socjalistycznej 1929–1935*, Warszawa 1979.

Hozler J., *Polska Partia Socjalistyczna w latach 1917–1919*, Warszawa 1962.

Mroccka L., *Łódzka organizacja Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1918–1926*, Łódź 1971.

Nartowicz-Kot M., *Udział łódzkiej organizacji Polskiej Partii Socjalistycznej w wyborach do Sejmu i Senatu roku 1928 i 1930*, „Rocznik Łódzki” 1993, t. XL.

Roszkowski W., *Najnowsza historia Polski 1914–1945*, Warszawa 2003.

Suleja W., *Polska Partia Socjalistyczna 1892–1948. Zarys dziejów*, Warszawa 1988.

Szwed R., *Polska Partia Socjalistyczna w wyborach samorządów terytorialnych w latach 1919–1939*, Częstochowa 1993.

Szwed R., *Samorząd terytorialny w polityce i działalności PPS 1918–1939*, Łódź 1989.

Tomicki J., *Polska Partia Socjalistyczna 1892–1948*, Warszawa 1983.

Tymaniecka A., *Polityka Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1924–1939*, Warszawa 1969.

Wachowska B., *Główne partie polityczne*, [w:] *Tomaszów Mazowiecki Dzieje miasta*, red. B. Wachowska, Warszawa – Łódź 1980.

Więch K., *Polska Partia Socjalistyczna 1918–1921*, Warszawa 1978.

Więch K., *PPS w pierwszych latach parlamentaryzmu 1921–1923*, Warszawa 1987.

Wójcik S., *Samorząd terytorialny w Polsce XX w. Myśl samorządowa historia i współczesność*, Lublin 1999.

Wróbel A., *Władze miasta Tomaszowa Mazowieckiego w okresie niepodległego Państwa Polskiego 1918–1939*, „Rocznik Łódzki” 2007, t. 54.

Wróbel A., *Władze miasta Tomaszowa Mazowieckiego w pierwszych latach niepodległości (1918–1921)*, [w:] *Drogi do niepodległości. Materiały z sesji naukowej z okazji 80 rocznicy Odzyskania Niepodległości przez Polskę 6 listopada 1998*, red. P. Zawilski, Tomaszów Mazowiecki 1998.

Małagocki M.J., *Ruch socjalistyczny w Tomaszowie Mazowieckim w latach 1918–1939*, mps. pracy magisterskiej napisanej na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Nartowicz-Kot, Łódź 2007.

„Robotnik” 14 IX 1922, nr 288.

„Robotnik” 28 II 1928, nr 59.